

ЗАМАН

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Ишчи кенгеш

Баш тема - республиканы социал-экономика айныууну чырмауларын кетериу

Тюне **Юрий Коков** КъМР-ни толтуруучу власть органларыны башчылары бла кенгеш бардырганды. Анда республиканы социал-экономика айныууна чырмаган сылтаулагъа къаралганды эмда бек алгъа тамамланылык борчла салынгандыла. Аладан бек маъаналылагъа была саналгандыла: импортну алышындырылык бийик технологиялы производствону кенгертиу, инвестицияла келирча онганы игилендире баруу, бизнесге себеплик этиу, бюджет бөлүмде ишленгенли хакъларын кеториу.

Социал маъаналы ишлеге, ол санда саулуук сакълаула, хар жаны бла да себеплик этиуге артыккъа улуу эс бурлганды. Биринчи медицина болуш-

лукну тап къурау, багъууну качество-сун кеториу, медицина жумушла бла толуракъ жалчытуу жаны бла къошакъ мадарла этерге буюрулганды. КъМР-ни Башчысы республика къыйын экономика болумлада да бөлүмню жангыртыргъа кюрешгенин эсге салганды, алай багъуу учрежденияларыбызгъа кеслерине къаратыргъа келгенден тарыгъуула алгынча кеп болгъанларын чертгенди.

Кенгешде къыялулагъа, къыралны болушлугу керек болгъан башха къауумлагъа тутучлуукъ этиуню амаллары да сюзюлгенди.

КъМР-ни Башчысыны бла
Правительствосуну пресс-службасы.

ТИЙИШЛИСИЧА КЁРЮ

Биринчи ректоргъа эсертме - билимге итиниуню, алгъа барууну белгиси

Къабарты-Малкъар къырал университетни къурагъан, аны биринчи ректору да болгъан Хатута Мutowич Бербеков туугъанлы 25 февральда 100 жыл болганды. Аны республикада кенг халда белгилегенди. Юбилей бла байламлы жумушла уа КъМКЪУ-ну тийресинде Шимал Кавказда бийик билим берген биринчи миллет окъуу юйню мурдорун салгъанга эсертме ачыудан башлангандыла.

Бу маъаналы ише бир да болмагъанча кеп адам жыйылган эди. Алагъа айланып селеше, КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны таматасы **Мухамед Кодзоков** бюгонгю кюн кеплени эслеринде къаллыгъын чертип айтханды.

-Быллай вузну ачаргъа,-дегенди ол,-жаланда алгъа къарагъан, илмугъа жаны-къаны бла берилген, халкъын эмда Ата журтун жюреги бла сыйген адамны къолундан келликди. Университетни къуаргъа неда къурамазгъа деген оноу башындан этилгенин ким да биледи, алай биринчи ректорну къатылыгъы, аны даражасы улуу жюрюгени болушхандыла ол ишни ахырына жетдирирге. Алай бла Шимал Кавказда биринчи университет ачылады, ол бюгонлюкде да Россейни аллай окъуу юйлерини ал тизгинлериндеди.

Андан ары Мухамед Кодзоков Хатута Бербеков вузну айныууну къыйматлы

амалын тапханын, Совет Союзу битеу жерлеринден хунерли специалистлени бла алимлени излеп, табып, Нальчикге келтиргенин эсге салганды. «Халкъ мюлкге уста кадрланы хазырлау ишни жууапплыгъын, экономиканы айныуу анга кере боллугъун ол иги ангылагъанды. Хатута Мutowични ол заманда биргесине ишленгенле эмда сохталары да аны муратларын, башламчылыкъларын андан ары бардыргъанларын эмда ала Къабарты-Малкъарны экономикасыны битеу бөлүмлерини ишлерине бюгонлюкде да себеплик этгенлерин чертмей жарамаз», -дегенди ол.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Жангы хапарла

Тёрт жюз терезибиз Петрозаводски орамларын жасарыкъдыла

Къабарты-Малкъар ары дери да Карелияны ара шахарына кек назыладан бла наратладан 100-ден артыгын жиберген эди. Ала «Чёрный тольпан» эсертмени тийрелеринде эмда Онежское кёлню жагъларында салынган эдиле.

Бу жол республика Петрозаводска 400-ге жууукъ жаш терек саугъларыкъды. Ала энди шахарны ара орамларын жасарыкъдыла.

Россейге экинчи музыкалы кадет корпус бизде ачылады

Нальчикде Искусстволаны Шимал-Кавказ къырал институтунда музыкалы кадет корпус ачылыккъды. Ол Россейде экинчи боллугъун белгилерчады.

Ары жюрюрюкле духовой эмда даурбас музыкалы инструментлени согъаргъа юренирикдиле, школ программаны да ётерикдиле, аскер жаны бла да билим аллыккъдыла. Кадетлени саулукуларын чыныкъдыруугъа эмда тыш къыраллы тиллени окъутуугъа энчи эс буруллукъду.

-Биз уста аскер музыкантланы тынгылы хазырлар ючюн къолубуздан келгенин аяркъ туйюлбюз,-дегенди СКГИИ-ни ректору, профессор Рахайланы Анатолий.

Биргелей тындыргъан проектле улуу хайыр келтирликдиле

3 бет

Таукеллик, усталыкъ, мадарымлыкъ

4 бет

Къыш сууукъгъа, къыйын жоллагъа да къарамай

12 бет

ПАРЛАМЕНТ

Адабиятны жылы сейир жумушладан бай эди

КъМР-ни Парламентини пленар жыйылыуунда «правительстволу сагьатда» депутатла 2015 жылда Къабарты-Малкъарда Адабиятны жылы къалай бардырылганы эсеплерин сюзгидиле. Аны юсюнден докладны культура министр Мухадин Кумахов этгенди.

Ол айтханыча, Къабарты-Малкъарда Адабиятны жылыны чеклеринде тюрлю-тюрлю жыйылыула, тюбешиле бардырылгандыла. Ол санда Шимал-Кавказ эм Юг федерал округланы, Москваны, Санкт-Петербургну келечилерини къатышыулары бла да. Сёз ючюн, июльда Нальчикде Шимал Кавказны эм ЮФО-ну басма юйлерини таматарларыны конференциялары болганды. Анда регионланы арасында байламлыкъланы къурауны, китап жазычуларыны сегизинчи кенешлери болганды. Анга СКФО-ну республикаларында бла Абхазиядан 24 жаш поэт бла жазычу къатышхандыла.

Сентябрьде уа Шимал Кавказны жаш жазычуларыны сегизинчи кенешлери болганды. Анга СКФО-ну республикаларында бла Абхазиядан 24 жаш поэт бла жазычу къатышхандыла.

Кенгешде миллет адабиятны айнытууну, ана тилде чыкъган чыгармаланы башха тилге кёчюрюуну, жаш фахмуланы ачыкълауны

проблемалары сюзюлгендиле, - дегенди докладчы.

Андан сора да, Шимал Кавказны халкъларыны адабиятларыны тарыхлары жаны бла академиялы тинтиуле бадырыууну вопросларына да къаралганды. «Тёгерек стол» Нальчикде бардырылганды, аны РАН-ны Максим Горький атлы халкъла аралы адабиятны институту, КъМР-ни Культура министрствосу, КъМР-ни гуманитар тинтиулен институту бирге къураган эдиле. Анга Москвадан, Санкт-Петербургдан белгили алимле къатышхандыла. «Жылны ахырында уа белгили жазычула Али Шогенцукону, Гуртуланы Бертни, Валентин Кузнецовну юбилейлерине аталган къууанчлы жыйылыула бардырылган эдиле», - деп чертгенди министр.

Мухадин Лялушевич Славян жазыуу бла культураны кюнине аталган ишле къураулу бардырылгандыларын да айтханды. Нальчикде солуу паркта Прохладна, Май районланы келечилери миллет арбазла къурап, къонакъланы орус культураны энчилкери бла шагърейлендиргендиле.

Адабиятны жылын белгилеуге китапханала да да тири къатышхандыла. Сёз ючюн, Миллет библиотекеда «Библионочь» деген битеурессей акция болганды. Ол фестивал халда бардырылганды, аны чеклеринде духовой оркестрни концерти, жаш

художниклени суратларыны кёрмючю къураула, театр оюнла кёргюзюлгендиле, жаш эмда белгили жазычула бла тюбешиле бардырылгандыла. Бекмурза Пачев атлы сабий библиотекеда уа бу фестивалны чеклеринде «Библиоюмерки» акция болганды.

Докладчы билдиргенича, РФ-ни Культура министрствосу бла федерал бюджетден республикага библиотекалары Интернетге къошуу жаны бла жумушлагъа эмда китап фондланы кенгертиуге трансферт бериу жаны бла келишимге къол салыннганды. Бу ишлеге 3,8 миллион сом бёлюннгенди.

Мухадин Кумахов Адабиятны жылыны чеклеринде театрлада жангы постановкала кёргюзюлгенлерин да билдиргенди, ол санда Максим Горький атлы орус драма театра Гуртуланы Салихни «Жаралы таш» деген пьесасына кёре спектакль салыннганды. Къулийланы Къайсын атлы малкъар драма театр а къарауулага Тёппеланы Алимни «Учхан жулдуз» деген пьесасын кёргюзтгенди, Музыка театра да Али Шогенцукону «Мадина» деген поэмасына кёре опера салыннганды.

Депутатланы министрге соруулары кёп эдиле. Арсен Маремуков элде китап тюкенле болгандыларын бла къалганларын билгире суйгенди, дагыда Нальчикде «Восток» кино-

театрны аллында алгын «Букинист» тюкен болганын эсгертип, аны жерине къайтарыргъа онг бармыды, деп сорганды. Мухадин Кумахов айтханыча, элде, районлада да китапланы чырмаусуз табарга боллукъду. «Ала тюкенде сатылмай эселе да, хар элде да библиотекала бардыла, аланы фондлары дайым да жангыртыладыла», - дегенди. «Букинистни» юсюнден айтханда уа, бу вопрос министрствону жууаплылыгында туюлду.

Депутат Сафарби Шхагапсове а литература жаны бла республикалы премия бериу тохтатылганын эсгертип, бу иш къачан жангыртылгынын сорганды. Мухадин Лялушевич айтханыча, конкурсу жангы нызамы жарашдырылганды. «Алгын адабият жаны бла республикалы конкурсу лауреатларына 150 минг сом берилген эсе, энди бу саугъа миллион сомга дери кёбейтилгенди. Алай шёндю финанс къытылгыны хатасындан конкурсу 2019 жылга дери тохтатыргъа туюлгенди», - дегенди ол.

Жыйылыуу ахырында Парламентни спикери Татьяна Егорова Адабиятны жылы бийик даражада бардырылганын чертип, ол халкъла китап окъууга сейирни къозгъаргына ышаннганын айтханды.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Биринчи ректоргъа эсертме - билимге итинууну, алгъа барыуну белгиси

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Х.М.Бербеков атлы университетни бююннгю ишини юсюнден айта, Мухамед Кодзоков ол инновация эмда инвестицияла жаны бла да не къыйын борчланы да толтурургъа къолларындан келген бийик билим эмда уста кадрла хазырлагъанын чертгенди. «Аллай акъыллы, адепли, огурулу эмда ариу адам къураган университетибиз мындан ары да жашнай, кюч ала барырырын, жангы бийиклеге жетиширин суйгеними билдиреми. Аны биринчи ректоруна салынган эсертме уа ёсюп келген тёлюлеге илмуда, билим бериу эмда жашауда жетшимлеге итинууну, алгъа талпынууну белгиси болганлай къаллыкды», - дегенди Мухамед Кодзоков.

Андан сора ол Къабарты-Малкъарны Башчысыны КъМКЪУ-ну къураган адамга эсертме ачыуну

-Узакъ 1957 жылда Нальчикде быллай вузну ачылыуу къуру Къабарты-Малкъарга угъай, саулай Шимал-Кавказ регионнга да магъаналы эди, деп чертгенди ол. - Хатута Мutowични дагыда къырал эмда илму ишге да уллу хунери болганды, андан сора да, ол жюрек халаллыгы, ниет тазалыгы, төгерекге огурулулукъ жайгы аны бла айырмалы эди.

Къысха заманны ичинде төрт факультетни бла жыйырма кафедраны къурап, ала къыйматлы ишлерча этерге жаланда аны къолундан келгенди. КъМКЪУ-ну биринчи бошаган къауум а республикабызны социальный сферасын бла экономикасын айнытууну ёзегин тутханды, выпускниклени жангы тёлюлери да ол ахшы төрелени андан ары бардыргандыла.

Дагыда айтыргъым, биринчи ректор кадрла жаны бла къураган хал бюгон да сакъланады. Вузда эки минген

этенлеге, аны юбилейи бла байламлы ишлени къураганлагъа, аланы бардырганлагъа жюрек ыразылыгын билдиргенди.

Юбилейни чеклеринде КъМКЪУ-ну фойесинде биринчи ректорну жашаууну, ишини юсюнден да хапарлагъан кёрмюч ачылганды. Хатута Бербековну 100-жыллыгына аталып алим советни жыйылыуу да болганды. Анда битеулу тарыхны кафедрасын таматасы, тарых илмуланы кандидаты **Муслим Тамазов**, тарых илмуланы доктору, Тарыхны россейли институту кафедрасыны профессору **Пётр Кузьминов**, Хатута Бербековну антлы шөху, физика-математика илмуланы доктору, физика факультетни кафедрасыны профессору **Хазретали Хоконов**, филология институту орус тил эмда битеулу языкознание кафедрасын таматасы, филология илмуланы доктору, профессор **Башияланы Светлана** селешгендиле.

Ала хар бири да Хатута Мutowични юсюнден кёп югюле келтирип айтхандыла, алай «сау ёмюрно адамы» деген ниет а барысында да эшитил-

генди. Пётр Кузьминов а анга «кавказлы Ломоносов» деп атаганды. Ол дагыда Бербековну жашаууну эмда ишини юсюнден сейирлик архив шартла бла шагърай этгенди.

Юбилей къууанчла Александр Сокуровну чыгармачлыкъ мастерсконда уллу концерт бла бошалгандыла. Аны аллында уа биринчи ректорну юсюнден документли фильм кёргюзюлгенди.

Битеу ол ишлеге КъМР-ни Парламентини Председателини орунбасары **Жанатайланы Салим**, Билим бериу, илму эмда жаш тёлюно ишлери жаны бла комитетни председатели **Светлана Азикова**, КъМР-ни Правительствоосуну Председателини орунбасары -билим бериу, илму эмда жаш тёлюно ишлери жаны бла министр **Нина Емузова**, культураны министри **Мухадин Кумахов**, илмуну бла билим бериуну ветеранлары, башха окъуу юйлени келечилери, жамауат къымылдаулары башчылары да къатышхандыла.

ЮСЮПЛАНЫ Х.

юсюнден указын окъуганды эмда анга къуру студентле угъай, республиканы жамауаты да баш ургъанлай турлукъларына, аны юсюнден гюлле къурумалыкъларына ышаннганын билдиргенди.

КъМКЪУ-ну шёндю ректору **Юрий Альгудов** а Хатута Бербеков университетни къураганы бла къалмай, кеси да кёп тёлюлеге билим бериуну шауданы болганын айырып айтханды.

артыкъ адам ишлейди, онбир минген аслам студент окъуйду. Ол 94 тюрлю специалист чыгъарады. Х.М.Бербеков атлы университетни бошаган адамла бла къуру Къабарты-Малкъарда эмда Россейде угъай, битеу дуняда да ёхтемленгенлерин уллу жюрек кётюрлююлукъ бла айтама.

Бербековланы тукъум таматасы Заурбий Алимурзович да селешгенди. Ол Хатута Мutowични атын ёмюрлюк

Амалга излеу

Къабарты-Малкъар къырал университетде алгъаракъда вузну по-печитель советини къауумуну келечиси «Концерн Созвездие» акционер обществону башчысы Беккиланы Азрет бла тубешиу болганды.

Биргелей тындыргъан проектле уллу хайыр келтирликдиле

КЪМКЪУ-ну ректору Юрий Алтудов, ары келгенлени барын да алгъышлап, быллай тубешиуле эки жанына да магъаналы болгъанларын белгилегенди. Ол айтханнга кере, университет бу компания бла бирге къауум проектлени бардыргъа болукъду. Алай ол умутха жетер ючюн мында къуралгъан затла конкуренция жаны бла да алда болургъа керекдиле. Аны бла бирге документлени жарашдыруу-гъа, ишни энчиликлерине терен тыошнорге да тийишлиди, дейди вузну пресс-службасында. Беккиланы Азрет да компани-

яны ишни юсюнден толу хапар айтханды. Аскер, граждан сфералада къармашханларыны, эки жанында да хайырларыгъа болгъан затланы, связь эм управление системаланы чыгъарууну юсюнден да билдиргенди.

Ол айтханнга кере, компанияда шендю алты минг адам урунады. Жыл сайын ары энтта да эки жюз жангы специалист аладыла. «Айлыкъ хакъны орталыкъ ёлчечи 50 минг сомдан асламды. Университет бла байламлыкъла жорютюлгенини хайырындан аны бошагъанланы иш бла жалчытыр-гъа да онг табаргъа боллукъду,

алай белгилерге суюме – бизде конкурс уллуду, айырыу да бек къаты бардырылады», - деп белгилегенди ол.

Тубешиу соруу-жууап халда ётгенди. Ушакъда концерн бардыргъан энчи программаланы, студентлени иш бла жалчытыуу, университет бла илму сферада бирге ишлеуно юсюнден кеп айтылганды. Беки улу предприятие къайсы сфералада кюрешгенини юсюнден университетге жууукъ кезиуде толу информация берлигин да чертгенди ахырында.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Шимал Кавказ
кюн сайын

Элдеде -

къошакъ кинотеатрла

Ростов областда пилот проектни жашауда бардырып тебирегендиле. Аны мураты - элдеде цифровой кинотеатрланы эм культура араланы айнытууду. Песчанокопскоеде быллай тюрлю биринчи эл кинотеатр ачыллыкъды. Мындагы культура юйде 676 жерге кинозал жарашдырыллыкъды. Кинофильмлени кёргюзтор ючюн 3D-контентти тутхан поляризациялы системаны хайырланыр умутлудула. Оборудованиеяны кенг онглары барды, аны, керек болса, культура юйде къуралгъан башха тубешиуледе да хайырланырчады, деп билдиредиле Ростов областны правительствоосуна информация политика жаны бла управлениясындан.

Графикден таймай

Адыгеяны Теучеж районунда Пиш черекни кёпюрюно сол бёлюмюнде жангыртуу ишле жылны ахырына тамамланып бошаллыкъдыла. Анга 335 миллион сом къоратыллыкъды. Аны ТАСС-ны корреспондентлерине къурулуш, транспорт, журтла – коммуналный эм жол мюлк регионал министрствону жол управлениясыны таматасы Даур Аргун билдиргенди.

Кёпюрю реконструкциясы анга уллу ауурлукъ берилип тургъаны ючюн изленеди. Аны 2004 жылда жангыртылгъан онг жанында суткагъа 25 мингден артык улоу ётеди. Краснодар крайны тийресинде Усть – Лабинск кёпюр ишленип башланганы бла байламлы машиналары кёпюрю арт жылда бютюн ёсгенди, деп да белгилегенди Аргун.

Къурулушчула, эски тиреули кетерип, 44 буронабив багъаналаны тохтадыргъандыла эмда темир-бетон ишлени башлагъандыла. Иш графике кере тамамланады, ахча жалчытыуу бла да жарсыула чыкмайдыла.

Генподрядчик – «Ростов – автостом» фирма - къурулушну заманында бошаргъа сёз бергенди.

Самолётну сыныкълары
табылгъандыла

Уллу Ата журт урушну жылларында жоюлгъан Совет Союзу Жигити / 236 истребитель авиация дивизияны (5-чи хауа армия, Закавказ фронт) штурманы Дмитрий Калараш учхан Як – 7 самолётну сыныкълары Къобанны Туапсе районунда Индик тауну тийрелеринде табылынгандыла. Аны юсюнден ТАСС – ны корреспондентлерине «Кубанский плацдарм» излеу отряддан билдиргенди.

- Архивде излеп билгенди 236 истребитель авиация дивизияны управлениясында жалаанда бир Як – 7 самолёт болгъаны. Аны пилоту дивизияны штурманы подполковник Калараш эди. 1942 жылны 29 октябринде аны самолётун «мессерле» агъызгандыла. Пилот а парашют бла секиргенди, алай алгъан жараларындан ауушханды, - деп хапарлагъанды отрядны таматасы Евгений Порфирьев.

Окьутуу-маданият ара

Бизнесмен Зиявудин Магомедову «Пери» жандауурлукъ фонду Махачкъалада «Периметр» деген окьутуу – маданият ара сюркиди. Аны халкъла аралы конкурслада хорлап жаш архитекторланы планларына кере ишлерикдиле. Аны юсюнден ТАСС – ха фонду программаларыны башчысы Вера Яковлева айтханды.

- Арада школчулагъа бла студентлеге хакъсыз къошакъ халда билим берликдиле. Ары бусагъатха дери да ишлеп тургъан «Пери Инновации» деген бизнес – инкубатор да кёчюрюлюкю. Мында социал проектированияны школу, жангы технологияны арасы, фахмулу жаш адамлагъа билеклик этген Иван Яценко-ну арасы, робототехниканы школу да боллукъду, - деп билдиргенди агентствога.

Проектни жашауда бардырып башларгъа «Пери» фонд 2016 жылда умутлуду, аны къурулушун а 2017 жылда бошаргъа кёленипти. Алгъындан санаулагъа кере бу жумушха 1,5 миллиард сом къоратылынырыкъды.

Аэровокзал комплекс
сюеркидиле

Бусагъатда терминалны проекти къырал экспертизады, ызы бла объектни ишлеп тебирерикдиле. Ол тамамлана, аэровокзалны онглары кёбейрикдиле – бир сагъатха 314 пассажирни ётдюрюрча, деп белгилегендиле Геленджикни администрациясында.

Пассажирилени регистрацисы сегиз стойкада къураллыкъды, мында адамла кеслери кеслерин регистрация этерча алты жер да жарашдырыллыкъды. Мезиридан билдирген информацияларына кере, жай кезиуде аэропортта кюнне 20 рейс чакълы бир боллукъду. Мындан Москвагъа, Санкт – Петербурга, Екатеринбургга, Череповецге, Новый Уренгойгъа, Советскийге, Уфагъа, Нижний Новгородда, Тюменьге, Сургутха учаллыкъдыла.

Конкурс

Жюрини тамашагъа къалдыргъандыла

Ана тилни кюнюне атап, къарачай-малкъар жаш тёлюно айныуна себеплик этген «Эльбрусид» фонд эришиу къурагъанды. Эки командагъа - «Таукел» бла «Аланлагъа» - кеп сейир соруу берилгенди. Ала, бек алгъа, сёз тутушладан беш нарт сёз къурап, магъаналарын айтыргъа керек эдиле.

Экинчи къауум ол ишни терк тамамлагъанды. Ызы бла ала элберлеге жууапла бергендиле, мында уа «Таукелни» келечилери башхалагъа ал бермегендиле. Ючюнчю кесегинде уа командалагъа, школ дерслени эслерине тюрюре, сынау иш жаздыргъандыла.

Жюри ишлени тинтген заманда уа жыйылгъанлагъа орамда таулу жашчыкълагъа назмула айтырып алгъан видеороликни кёргюзгендиле. Тюрлю-тюрлю факультетледе окьугъан студентле иги жазарла деп ийнанмагъан жюрини жаш адамланы кёбюсю «беш» белгиге тийишли болгъанлары бла къууандыргъандыла.

Андан сора командалагъа, китапны ачып, къайсы назму тюрюше да, аны ариу окьургъа бююргъандыла. Ахырында уа тилин кесеклери бла байламлы бешишер соруу бергендиле.

Ала бир бирге ал бермей жууаплагъанлары ана тилге сюймекликлерин туура кёргюзгенди. Эки команда да хорламгъа жетер ючюн, кючлерин, билимлерин да аямагъандыла, алай тюз жууаплары кёбюрек болуп, «Таукел» къауум биринчиликни къолгъа этгенди.

- Быллай оюнланы терк-терк къурай турургъа керекди. Нек дегенде жаш адамларыбыз бир бирге тубегенде, кёбюсюнде, ана тилин кююп, орусча ушакълашадыла. Быллай ишле уа тилибизни сакъларгъа, аны айны-

тыргъа уллу себепликдиле. Анга дайым къайгыргъан «Эльбрусидге» жюрек ыразылыгъыбызны билдирирге суюме, - дегенди журюнге кирген Къулийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театры артисткасы Алтуланы Халимат.

Хорлагъан команданы келечилери уа «Къарачай-малкъар омоним сёзлюк» бла саугъаланнгандыла. Ахырында жыйылгъанла барысы да бирге суратха тюрюгендиле, той да этгендиле.

ТЕМУККУЛАНЫ Амина.

Шагъырейлениу

Озган шабат күн Бахсан эмда Зольск районлары шахар эм эл школларыны оқуучулары Ич ишлени Къабарты-Малкъар Республикада министерствосуну энчи бѐлюмюнде – «Эльбрус» СОБР-да - къуллукъ этгенледе къонакъда болгандыла. Аланы араларында борчларын толтура тургъанлай жоюлгъанланы сабийлери, башха жууукълары да бар эдиле.

Таукеллик, усталыкъ, мадарымлыкъ

Бу тюбешиу Ата журтну къоруулаучусуну кюнюне аталганды. Аны чеклеринде «Кишилики дерслери» бардырылгандыла. «Биз бу жуумушу ветеранларыбызгъа, кѐп жерледе тюрлю-тюрлю

цияны подполковниги Геккиланы Марина.

Собрчуланы усталыкълары кѐрюрден алгъа уа къонакълагъа отрядны къуралууну тарыхы юсюнден да хапар айтхандыла. «Эльбрус»

улары бла бир ненча бандит къауум ачыкъланганды, башчылары да тутулгандыла.

1994 жылны май айында уа отряд Минеральные Воды шахарда, Махачкъалада жесирлени къутхарыуа къатышханды. 1999 жылда уа Лиховну кюйсюзлюгю бла белгили болгъан бандасын тутууа эмда кѐп башха къыйын операцияланы тамамлауа юлюшюн къошханды.

СОБР-чула мамыр адамланы жашауларын, тынчыкъларын къоруулай, кеслерини жанларын аямайдыла. Ол къуралгъан кюнден бери онбир адам жоюлганды, онтѐртеулен да жаралы болгандыла. Алтаулан Кишилик орден бла саугаланганды (ѐлгенден сора). 113 адам къырал саугъалагъа тийишли болгандыла.

Мында жигитлик этген тенглерин унутмайдыла. Чегем районнга кирген жерде базаларыны тийресинде «Эсгеруно аллеясы» барды. Анда энчи белгиле орнатылыпдыла.

«Эльбрус» СОБР-да къуллукъ этип, бююнлюкде къырал органлада ишлегенле да чыкъгандыла. Аланы араларында КъМР-ни Парламентини депутаты Заур Апшевни, Бахсан районну администрациясыны башчысы Хачим Мамжеговну, ич ишлени

министрини алгыннгы орунбасары Сабанчыланы Элдарины, КъМР-ни МВД-сында бѐлюмюню таматасы Жаппулары Юрийни, МЧС-ни КъМР-де Баш управлениясыны бѐлюмюню таматасы Роберт Гауновну, УФС-ни бѐлюмюню таматасы Аслан Каранашевни энчи белгилеп айтырчады. Бююнлюкде отрядха полицияны полковниги Кадири Шогенов башчылыкъ этеди.

Школчула отрядны тарыхы бла шагъырей болгъанларын дан сора анда къуллукъ этгенле жарауларын эмда аманлыкъчыланы тыйыу жаны бла амалларын кѐргюзгенди. Кѐп къатлы юню сегизинчи этажна юй башы бла секирип тюшюп, «аманлыкъчыны» тутхандыла. Дагъыда бара тургъан машинаны тохтатып, андан да «бузукъчуну» чыгъ-

аргандыла. Битеу ол затла, тюз да жашауда, топландан, керохладан атдырылып кѐргюзтюлгенди. Тирде да илишан атхандыла. Ызындан аскер техника, сауутла бла да шагъырейлендиргенди.

Школчу жашла, къызла, абаданла да хар затха улуу эс буруп къарагъандыла, бронетранспортѐргъа, энчи машиналагъа минип, сауутланы да къолларына алып, суратха тюшгенди. Ахырында уа устазла, оқуучула да быллай тюбешиуле алагъа керти да хайырлы болгъанларын, ѐсюп келген тѐлюледе патриот сезимни, Ата журтха кертичиликни, керек болса, не заманда да Ата журтну къорууларгъа сюелирге кереклисин къозгъагъанын айтхандыла.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

къаугъалада жоюлгъан тенглерибизге да жоралайбыз, бери аланы жууукъларын, сабийлерин да ол хыйсапдан чакъыргъанбыз. Бу отрядда къуллукъ этгенле боюнларына салынган борчну къоркъуусуз тамамлагъанларын кѐрсенг, ѐхтемлениринг келеди.

ѐхтемленген да этебиз. Ала къуллукъларын къалай толтургъанларын кѐрген жашла уа, керек болса, чынтты эр кишиле, Ата журтну къоруулардан артха турлукъ туюлдуле», - дегенди поли-

СОБР 1993 жылда аманлыкъчыланы тутуу, ачыкълау жаны бла энчи операцияла бардырыгъа, законсуз сакланган сауутланы, чачдырычу затланы сыйырыгъа, жесирлени къутхарыгъа, дагъыда аллай башха ишлени тамамларгъа деп къуралганды.

Биринчи кюнден окуна ала законсуз аманлыкъчы къауумланы санына сингип, жашауларына къоркъуу болгъанына да къарамай, къуллукъларын бардыргъандыла. Аланы тири къатышы-

Паспортла берилу

Кѐп болмай Жаш избирательни кюнюне жоралап, Черек районну айырыучу комиссиясы къууанчлы халда тамата классланы оқуучуларына Россей Федерацияны паспортларын бергенди.

ѐхтемликъ бла жууаплылыкъ

Районда айырыучу комиссияны таматасы Эфендиланы Заурбек, жаш адамлагъа быллай ишни магъанасыны юсюнден айта, акъылбалыкъ болгъанга паспорт бла бирге кесини политика къарамайна кѐре къол кютюрюрге онг табылгъанын эмда ол къыралны толу гражданини болгъанын чертгенди. Муниципал районну башчысыны орунбасары Къазийланы Анатолий бла Къашхатауну администрациясыны таматасы Уяналаны Азрет, Урушну эм урунууну ветеранланы

советини председатели Чеченланы Георгий, жашлагъа бла къызлагъа айырыуланы, депутатланы ишлерини юсюнден толу хапар билдире, ала къыралны жашауна тири къатышыргъа керек болгъанларын айтхандыла.

Районда УФС-ни бѐлюмюню таматасы Мокъаланы Мадина бла инспектор Кючмезланы Зульфия школчуланы къолларына Россей Федерацияны паспортларын тутдургъандыла. Ол кюн «Моѐ избирательное право» деген эришиде хорлагъанланы да

саугъалагъандыла.

Бирге суратха тюшгенлеринден сора Эфендиланы Заурбек оқуучуланы маданият юйде «Азбука выбора» деген китап кѐрмючге къараргъа чакъырганды. Мында жаш адамла 333-чю номерли айырыу комиссияны иши бла да шагъырейленгенди. Ахырында жыйылуа къатышханланы бары да Улуу Ата журт урушда жоюлгъанланы эсгермесине гюл къысымла салгандыла.

Бизни корр.

Эллиперим

Кимге да болушургъа хазырды

Тѐбен Чегемде туугъаныма бек къууанама. Бизде ариу, айтхылыкъ, мажаруулу, белгили адамларыбыз бююнлюкде да элибизни атын иги бла айтдырып турадыла.

Аладан бири Чегем районну администрациясыны башчысыны биринчи орунбасары Жанкишиланы Хасанны жашы Жагъафарды. Элде аны махтамагъан, аны хайыры тиймеген хазна юйор болмаз деригим келеди. Ол хар адамгъа къолундан келгенича болушлукъ этеди, керти, чынтты таулу уланча. Жанкиши улу элни, районну жашауна тири къатышхан, ѐз журтуна къайгыргъан аллай инсанладанды.

Быйыл бизде амбулатория ишленирге белгиленгенди, ол жумушха Жагъафар да улуу кюч салганды. Аны ююн да эллиле анга чексиз ырызлыкъларын билдиргенлей турадыла.

Ол, башында сагъынганымча, шѐндю районну ад-

министрациясыны башчысыны биринчи орунбасарыды. Бу ишге дери кѐп жерледе уруннганды. Алада аны атын бююнлюкде да махтау бла сагъынадыла. Биз Жагъафаргъа Тѐбен Чегемни жашауна улуу къайгырылулукъ бла ишин бардыргъаны ююн монгрукъ, ырахатлыкъ, кийик саулукъ тилейбиз!

БАЙТУУГЪАНЛАНЫ
Исмайыл,
оқуучу.

Жыйылыу

Шагъатлыкь
къагъытла алгъангыла

Нальчикде Басманы юйюнде бир къауум айны ичинде «Акулы пера» деген юйретиу курсла бардырылгъандыла. Ол заманны ичинде республикада белгили журналистле, кинорежиссёрла эмда башха-башха газетлерибизде урунганла жаш адамланы юйретгендиле.

Бу кюндеде уа КъМР-ни Журналистлерини союзунда, окъууну бошалгъанына аталып, къууанчлы жыйылыу болгъанды. Анда, жашланы бла къызланы алгъышлап, быллай магъаналы ишни мындан ары да бардырырга кереклисин чертип, Басма эмда асламлы коммуникацияла жаны бла къырал комитетни председателини орунбасары Къонакъланы Хасан, «Заман» газетни баш редактору Аггаланы Жамал, «Кабардино-Балкарская правданы» корреспондентни Моттайланы Светлана, Мухаб Бжеников, Елена Накова алагъа шагъатлыкь къагъытла да бергендиле.

Бу кыйматлы жумушну башламчысы Елена Наковагъа ыразылыгын билдирип, сагъынлган союзу председатели Борис Мазихов селешгенди эм аны сауугъага да этгенди.

Жаш адамла басмада ишлегенлени барысына да сыйоп тынгылагъандыла, аланы найсхатларына эс бургъандыла. Андан сора да, кеслерин окъутханлагъа, юйретгенлеге ыспас этгендиле.

БАЙТУУГЪАНЛАНЫ Исмайыл.

Басма

Унутулмазлыкь сёзле,
оюмла, макъамла

Кёп болмай Владикавказда, педагогика илмуланы кандидаты Гуртуланы Бертни къызы Мариям жарашдырып, «Бешик жырла» деген ат бла китап чыккъанды. Аны автору бу изданигъа къарачай-малкъар, орус, джюгер, адыг, дагъыстан, Россейден тышында халкъланы фольклорларындан беллауаны жыйышдыргъанды.

Андан сора да, чыгъармада адабият бешик жырланы табаргъа боллукъду. Мариям Бертовна Мечиланы Кязимни, Бабаланы Ибрагимни, Бейпайланы Муталипни эм кёп башха жазуучуларыбызны быллай ишлерин бирге жыйгъанды. Мында ол кеси жазгъанла да бардыла. Автор бирси тилледен беллауаны, сёз кюнчюн, немисчадан, малкъар тилге да кечюргенди.

Китап жаланда жаш аналагъа угъай, бизни барыбызгъа да ахшы сауугъады. Нек дегенде анда эм алгъа фольклорда сёз байлыкьгъа, шатыккыкъгъа тюшонесе. Халкъыбыз сабий, бешик бла байламлы журегинде, акъылында не умутну сакълагъанын кёресе. Алада тенгшешдириуле, тюрю-тюрю сыфатла, нарт сёзле, алгъышла хычыуун эшитилгенлери бла бирге уллу юйретиу магъананы да тутадыла.

«Сабий эшитгенин унутмайды», - дейдиле бизде. Алай эсе, быллай ариу китапха жыйышдырылган жырла мындан ары да халкъыбызны жангы тюлюерини къулагъына чалынганлай, ала да учунларын бу чыгъармаланы мурдорунда ёсдюрюрге ашыкъгъанлай турурла деп ийнанабыз. Мариямгъа уа, ол тамамлагъан ишни магъанасын теренлигин дагъ-

Гошахураини жангыз жашы барды. Аты да Мухаммат. Ариу, тынгылы, низамлы улан. Алайсыз да болмаз эди. Туугъан кюнюнден башлап, къатын алыкъ киши болгъунчу, анасы аны кёз жарыгынча сакълап ёсдюргенди. Къагъанакъ заманында жай чилледе окъуна арбазгъа чыгъармаз эди. Таудан сууукъ жел уруп, аурутуп къоярма жанымдан татлычыгъымы деп. Не уа юйде тургъан кезиуде эшик ачылса, чабып, терезени этер эди.

Бираз ёсгенден сора къоншу сабийле ойнаргъа орамгъа чыкъсала, Мухаммат, анасындан бугуоп, алагъа къошулуур эди. Гошахурай кёз жарыгын къатында кёрмесе, чыгъар эди аны излей. Гитчечикле ойнап, эрикгенлерин кетерип, юйлерине тебирегинчи, къатларына жууукъ да бармай, артыкъ узакъ да кетмей, ол тийреде турур эди.

Жашчыкъ школгъа барып тебирегенде уа, анасы директордан тилеп, пол жууучу болуп ары ишге киреди. Къоншулары да айтадыла, былай этип турма, Аллах ариу жазуу берсин, хатадан-палахдан сакъласын деп. Бирси сабийле бла бирге ойнагъан да этсин, жайда кырдык ташысын, къышда да биргелерине барсын да, отун келтирсин.

«Да, мен къарамасам анга, ким къарарыкъды? Атасымы? Бар да сор, къайдагъысын. Кетген кюнюнден башлап сабийлими кёрейим деп, бир кере окъуна келмегенди. Аллайгъамы ышанайым жангызымы, - деп, Гошахурай да кесиникин айтып эди.

Мухамматны атасы уа, харип, сие болур эди сабийине келирге, алай тишарыууну тирманларындан къачып къутулгъанын бал бла, жау бла да

алдап, артха келтиралмасза. Къалай-алай болгъан эсе да, эр бла келишалмасза да, сабийине Гошахурайча иги бир башха ана болалгъанды деп акъсакалла окъуна айталаидыла.

Алай эте, жылла оздула. Жаш да ёсдю, къатын

Эшитгеним-кёргеним

Киштик оюн

аллыкь киши болду. Анасы бла кеси төрт отоулу кирпич юйде жашайдыла. Улуу, кенг арбазлары. Ортасында уа балли терек ёседи. Къайдан чыккъанды, ким биледи. Гошахурай неда жашы келтирип салмагъандыла. Мухамматчыкъ туугъан жыл тиширйу арбаз сыйпагъан кезиуде сибиртиге бир затчыкъ илинеди. Ийлип къараса, ол а зыгытчыкъ. Юзмеде, ёсме къойду. Ол угъай, кезиуден кезиуде суу къуя турду. Энди уа уллу терек болгъанды. Жаз башында алай ариу чагъады. Акъ нартокъ къурмач сунарса.

Ол заманда къоншу тиширйула келирле, акъ гюлледен толу терекге къарарла, къар кибик чыммакъ деп, сейир этип кетерле. Гошахурай алгъадан окъуна терек бутакълагъа къызыл журунла тагъар, сиз аманланы кёзлеригиз ташха, агъачха тийсинле деп, аланы терк ашырыргъа кюрешир.

Жемиллери жетсе уа, Мухамматны биргесине окъугъан къызла келирле, арбазны сыйпарла, бал татлы гагуларындан ашарла, ойнап, жырылап, төгерек-башны кюлюрге алдырып кетерле. Гошахурай а алагъа къарай кетер да:

«Жангызыма, кёз жарыгъыма, жанымдан сыйгениме сизден биригизни сайлап аллыкьма. Юй, арбаз да аны болур. Бир Аллах, келин излей элимден чыгарыкъ тюйюлме. Узакъны сары алтынны да керекмейди манга. Сизге къор болсунла башха эллени

энди ёлеме деген чекге жетгенди.

Къауум кече-кюн жукълмагъан тиширйу, шинтикде олтуруп тургъанлай, къалкып къалды. Киштик бала уа жангы жерде ойнайды. Секирип столгъа, ундуркыгъа да минеди, жерге да

түшеди. Жаш а анга къарап турады.

Столда уа анасыны уну бла багъыр табагъы бар эди. Киштик, ойнай кетип, къангагъа минеди, андан уну болгъан адыргъа түшеди. Анда къалай этген эсе да, аны бла бирге энишге ташады. Ун төгюледи, букъусу кётюрюледи, табагъ а таууш этип, полгъа тиеди, бурула кетип, киштикни юсюне тюшюп къалады.

Зынгар-зунгур тауушха къагъын уянады. Тёгерекни акъ букъу басып, хазна абери кёрюнемейди. Терк окъуна жашына къарайды. Ол а, ёрге турургъа адыргы этип, къобалмай, къолу бла полгъа кёрюзюп: Жан, жан», - деп, андан сора абери айталмай, артха ауады.

Гошахурай жашы кёрюзюген жанына къараса, сени жауунг да аллайны кёрсюн. Багъыр табагъ, бир тюрю таууш этип, аны таба келе турады. Жашдан къарт болгъан къатын дуниясында аллай сейир таууш эшитмегенди неда адырла полда барып кёрмегенди. Табакъ юсюн басханда, киштик бала, къоркъуп, тепмей тургъанды. Бираздан макъыргъан да этип, багъыр табагъны да

ыда къатлай, жангы китаплары бла мындан ары да къууандырырын тежейбиз. Белгилерге тийишлиди, ол студентлеге, устазларыбызгъа, садикледе ишлегенлерибизге, бешик жырны фестивалын къурагъанларыбызгъа столларындан кетермей тутаргъа жарагъан пособияды.

МОКЪАЛАНЫ Зухура.

«согъа», башы айланган жанына тебирегенди. Къайдан билсин ол Гошахурай таба баргъанын.

Тиширйу анга бираз къарай кетеди да, жашыны да «жан», «жан» деген сёлери эсине тюшюп, жан алычу келген сунады. Сора, секирип, шинтик юсюне минди да: «Мында ауруп ёле тургъан мен тюйюлме, алайда ундуркыдагъыды, анга бар, аны жанын ал. Мени уа алыкъа хайт деген заманым, саулугъумда иги, не ауур ишни да эталлыкьма, эрге барып, жангы юйюр да къураиллыкьма», - деп, къолун жашы таба бурду.

Аны эшитген жаш сейирге къалды. Туугъан кюнюнден башлап сенден алгъа ёлейим деп тургъан анасы керек заманда уа кесин сайлады. Жашха ачыу да тийген болур эди, алай аны алай этгенине асыры кюллюю келгенден, секирип ундуркыгъа олтуруп, бир-эки чачыгъып, кюлюп тебиреди. Ол кезиуде тамагъында битгени атылды да, къан къатыш болуп тышына төгюлду.

Андан башлап жаш кюнден-кюнне иги бола тебиреди. Аягъы юсюне болгъандан сора киштик баланы берген къызын юйюне келин этип келтирди. Анасы уа, хар замандача, сенден алгъа ёлейим деп тебиресе, жашы киштикни кёрюзюп. Сора акиси да хар этип кюлюрле. Келинчик, не болгъанын аныламай, акисине да кезиуде кезиу къарар.

Къошханым, къоратханым болмай, тюз да эшитгенимча айтдым. Сен, сыйсенг, жандан татлы жокъду деп ангыла неда киштик оюн де.

ОСМАНЛАНЫ Хыйса.

Федерал газетле нени юсюнден жазалдыла

Владимир ЛАВРОВ, тарых илмуланы доктору, РАН-ны Россейли тарыхны институтуну баш илму кзулукчусу.

Зорлукъдан дарман

Хар тасха да ачык болмай амалы жокъду. Бу сөзлени кертликлерине ХХ съезд да шагъатлык этгенди. Не тюрлю властьны да законсуз ишлери, эртте-кеч болса да, туура болмай квалмайдыла, этилген аманлыкъла ючюн тарых сюдно аллында жууап тутарга тошерикди.

Кертиди, кеплени къадарларын тюрлендирген иш кзуру Хрущевну хайырындан болуп квалмаганды. Сталинчиликни гунч этерге деген оноуну, зорлук алагъа да жетмей квалмас деп, кьоркбуп жашагандан безиген кьярал таматала бирге этгендиле. Бачама елгенден сора кеп да бармай «врачланы ишлери» жалгъан дау болганын айтып, миллиондан артык тутмакны эркин этгендиле. Терлксиз зор бла кечюрюлген халкъла туугъан жерлерине къайтхандыла. Сталинчиликни кзуруттуу башланганды, ол ишке башчылыкны уа ол заманда Хрущевха этерге тюшгенди.

Никита Сергеевич уллу кишилик кьргюзтгенин белгилемей жарамыз. Ма ол айтхан эди биринчи болуп Берияны тутарга керекди деп. Ол а бек кьоркбуулу эди. Алай Хрущев фронтда, Сталинградда, болганды, ёллом бла бетден-бетге аз тюбемгенди. Берия уа урушун ал конленинден башлап ахырына дери тылда турганды.

Хрущев алай нек этгенин, 1941 жылда биз артка нек кетип турганыбызны, дуняла бла бир адамыбыз нек жоюлганын кесини докладында анылатханды. Урушун аллында командирлени асламысы Сталинни оноуу

бла тутулгъан эдиле! Ол а урушун жуууклашдырганды. Гитлер былай сунганды: Сталин Къызыл Аскерни мажал башчыларын кзурутханды, жангы командирлени хазырлагъынчы СССР-ге терк окъуна чабарга керекди...

Репрессиялада уа Хрущевну терлиги бармыды? Сөзсюз. Ол Москваны партия организациясына, Украинаны Компартиясына башчылык этгенди да. Бир кезиуде НКВД-ны «тройкасына» киргенди. Ол заманда къаннга барысы да боялгъан эдиле! Илишанга салынырыкъланы тизмелерин Сталин Ара Комитетни Политбюросуну башчыларына жиберип турганды: кьол салмасанг а – ары кесинг тюшериксе...

Жыйырманчы съездде Хрущевну докладыны бир-бир бөлүмлери титиретген этедиле. Анга къатышханланы эсгерулерине кере, залда аллай шошлукъ бар эди, чибинни учханы эшитилерча. Ызы бла докладын битеу партия эмда комсомол организациялада окъугандыла, ары алчы ишчилени да чакъырып.

1956 жылда февральда алгын заманланы ачыккъала бек магъаналы эди. Адамла эркинерек сөлөшип башлагандыла, бола тургъан ишлени сюзгендиле. Алгын жоллары кесилген адабият чыгармала басмаланылып тебирегендиле.

Тарыхчыла ХХ съездини саулай бир төлюсюню юсюнден айтадыла – адамга жараулу социализмни ниетлерин жашауда бардырырга итинген, реформалага талпынган жаш адамланы, совет романтиклене

төлүсюню юслеринден. Жыйылыуда озгъан заманланы сөкгенден сора да, башха керекли затланы юслеринден да айтылганды.

Сөз ючюн, Запад бла мамырлыкъда жарашып жашауну юсюнден. Ол да бек магъаналы тюрлюне эди: Сталин ючюнчю дуняа уруш болмай кваллыкъ туюлюдю деп, анга ийнанып турганды да...

Дагъыда съездден сора жашау журтла аслам ишлени башлангандыла (Ленинни бла Сталинни заманларында уа адамла уллу тарлыкъда жашагандыла), яслилени бла сабий садланы кзурулушлары кьолгалда алыннгандыла, школада тамата класслада эмда вузлада окъу ючюн хакъ төлеу тохтаылганды. Битеу ол мадарла халкъны келлендиргендиле, жюреклеринде жашау иги бола барлыкъына ийнаныуну жилтинин жандыргандыла.

ХХ съезд – Россейни тарыхында тюрлениуле болдургъан бек магъаналы ишледен бириди. Бек башы уа – аны хайырындан кьыралда репрессияла тохтаылгандыла. Сталинни власть ючюн кюрешге киришгенге кьажау амаллары андан сора хайырланыммагъандыла – не Совет Союзну заманында, не андан сора жыллада, не майданланы бла Болотныйлени ёмюрлеринде да. Россейде Сталинни кюсегенле энта да кеп болгъанлыкъга, сталинизм энди къайтмаз деп ийнамама – ол кьанлы жолну кьатламазга жамауатны эси, акъылы да жетерик болур.

«Аргументы и факты» газет.

Ыйыккъала гараскан

27 февральдан 4 мартха дери

Кьочхар. Бусагъатда ишни къалай барлыкъын аныларга кыйыныракъ боллукъду. Ол а бир-бир кезиуде кесигизни кьорууларга чырмаула да этерикди. Терс жол бла кетерге алдырырга кьоркбуу уллуду. Аны себепли саклыкъ излене.

Тана. Жуукъларыгъыз артыкъ жаратмагъан ишлеге кьатышмазга кюрешигиз. Ансы артада аны таягы кесигизге тиерге боллукъду.

Эгизле. Уллу ахча бла байламлы ишлеригизни кьологюзно тюрленгенине кере тамамламазга кюрешигиз. Андан эсе профессионалланы айтханларна кьулак салыгыз.

Айырычабакъ. Бир ненча ишни бирге тамамларга онг чыгарыкъды. Ол жумушланы биринден тюшген файда уа битеу кьоранчларыгъызны эки бла къайтарырга боллукъду.

Аслан. Кесигизни фахмугъзуну бла хунеригизни ачыкъларга келленген эсегиз, заман, ахча да табарга кюрешигиз.

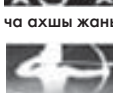
Къыз. Артык ушагыулу болмагъан муратларыгъыздан кьорккъан этигиз, ансы бу кюнде ала кертиси бла да жашауугъзда жерлерин табып кьоярга боллукъдула.

Базманла. Ахыр эсепге жетер мурат бла ишни тири кьолга алсагъыз, умутугъзудан таймай барлыкъсыз. Жолугъзда чыккъанлагъа да артыкъ бет эте турлукъ туюлюсюз.

Акъырап. Тегерегигиздеги адамланы сөзюгюзге кьараталлыкъсыз. Аны бла тап хайырлана билсегиз, эсепле сиз сунмай тургъанча ахшы жанына бурулукъдула.

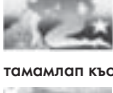
Марачу. Кесигиз да аныламагъанлай, кьолугъздан келмезлик ишни тамамларга сөз берип кьоярга кьоркбуу чыгыпды.

Текемююз. Иш къайнаган жерде, арада болурга итинигиз. Ол кезиуде жашау да жарыгыракъча кьорюнюрюкдо.

Суукъуй. Тюз оноу эталсагъыз, керекли тирикликке да кьарууугъз жетсе, эртеден бери мурат этип тургъан ишигизни бу ыйыкъда тамамлап кьоярга онгла чыгадыла.

Чабакъла. Кыйын кезиуде, нерваларыгъыз кьозгалып, ишни толусунлай аныламагъанлай, эсепле чыгарырга боллукъсуз.

Бу кюнде сизден уллу жууаппылыкъ изленирикди, аны ючюн кесигизни кьолда тутарга кюрешигиз.

Алимле 1983 жылда бузлатылгъан жанны эритип, сау этгендиле

Сууда жашагъан айыу, башха аты тихоходка, илму тилде - Tardigrada - кезиулю кере жашау ючюн кьргюзтгенди - осал болумлада сау квалалганын. Кертинс айтханда уа, жердеги жашау бла ахырысы бла да келишимген болумлада.

1983 жылда поляр тинтиулене Токиода институтуну японлу алимлери Антарктидада Showa Station станцияны тийрелеринде бу гитче затчыкъланы тутуп, 20 градус сууукълугъу болгъан камерага букъдургъандыла. Бусагъатда уа ол табийгъат сейрлени чыгарып, эритип, жашауга къайтаргъандыла.

Аладан бири тиши эди. Анга жан киргенлей, ол 19 гаккы тапханды, аладан а 14 бала чыккъанды. Сууда жашагъан айыу бузлатылгъан халда аллай бир заманны бузулмай кечинип, артада уа жан киргени бла дуняа рекорд салганды - 33 жыл. Иш андан да тамашалыкъ боллукъ эди, аланы экинчиси ёллом квалмаса. Биринчиден ол да умутландыргъан эди - эритилгенден сора бир ненча сагъатны ичинде аякчыкъларын теппирип.

Тихоходкала тегерекдеги болумланы кыйындан кыйыннга бурула баргъанлары сайын кеслерини ДНК тизмелерине жангы бөлүмле кьошуп баргъан энчиликлери бла белгиледи. Энди алимле аланы

бу жаны бла айырмалыкъларын тинтир умутлудула.

Тихоходкала - бек гитче сырт сюексиледеле, членистоногийлеге ушаш. Аланы уллукуллары бир миллиметр бла жарымды. Санлары төрт сегментден кьуралады, хар бөлүмде экишер аяк - битеу да бирге ала сегиз боладыла.

Бир-бирлери тенгиз сууда жашайдыла, башхалары - габулада, терекледе, кыялада, кьабыргъалада, аланы 6 минг метр бийикликде таулада табарга боллукъду эмда тенгиз тюбюнде - 4 минг метр теренликде, исси гара суулада, ёмюрлюк бузлада. Ала водоросъланы, габуланы, гитче кьуртчукъланы ашап кечинедиле. Сыфатлары айыучукълага ушагъанларыны сылтаундан алагъа сууда жашагъан айыу дейдиле.

Арка сюексиз жер башында эм уллу жашау кючлери болгъан жанладыла. Ала гелийге атса окъуна ёлмейди! Бир-бирлери 271 градус сууукълукъга да 8 сагъатны ичинде чыдап турадыла. Жидки кислородда да - 193 градус сууукълукъ - кеслерине аз да зарансыз 20 ай жашагъандыла. Сагъатны ичинде сууда къайнатханда да, жукъ болмагъанды. 570 минг рентген облучение бла сынагъанларында да, сау квалгандыла. Адамга уа аны 500 единицасы тамамды...

2007 жылда швед алимле Евро-

палы алам агентствону FOTON - M3 миссиясыне чегинде тихоходкалары орбитага жибергендиле. Он кюнден а Жерге къайтаргандыла. Барысы да сау квалгандыла. Суудагы айыулагъа вакуум да хата этмегенди. Жаланда ультрафиолет аланы бир аз кыйнаганды.

Тихоходкаланы не осал болумлада да сау квалалгъанларыны жашырынлыкъларын алимле алыкъа толусунлай ачыккъалаймагъандыла. Жаланда бир шартын билалгъандыла. Тапсыз болумга тюшселе, ала анабиозну энчи бир тюрлюсюне тюшедиле - ангидробиз. Ала кеслери кеслерин кьургъакъсытып, аяклары букъдуруп эмда юслерин балаууз бла басдырып.

Илму литературада былай бир болумну юсюнден да жазылады. Тинтиучоле 120 жыл мындан алгъа кьургъакъсыгъан габуу сууда жибитгендерине, бир ненча сагъатдан андан жан кирип, бу ууакъ затчыкъла чыгып тебирегендиле.

Алимле айтханларына кере, сууда жашагъан айыулары Марсха окъуна ашырырга боллукъду. Ала анда да жашап квалаллыкъдыла. Жер башында уа тихоходкала 530 миллион жыл мындан алгъа жаратылгъанга саналады.

Владимир ЛАГОВСКИЙ. «Комсомольская правда» газет.

Хасания элни Тиширууларыны совети КьМР-ни сыйлы устазы, халкъга билем бериуну отличниги, урууну ветераны **ЖАНГОРАЗЛАНЫ Зулкъарнини** жашы **Борис** ёлгенине уллу бушуу этгенин билдиреде эмда аны юй бийчесине, Тишируулары советини председатели **ЖАНГОРАЗЛАНЫ Зоя**га кьайгы сөз береди.

ЁРЛЕУ

Къыш суукъгъа, къыйын жоллагъа да къарамай

Байрамлагъа аталып къаялагъа ёрлеу - ол Россей Федерацияны Граждан кьоруулауу ишлери, къыйын болумла эмда табийгъат къыйынлыкъланы хаталарын кетериу жаны бла министерствону бёлюмлеринде къуллукъ этгенлени сыйлы борчларыды. Алай бла бу кюнледе Ата журтну кьоруулаучусуну намысына атап, отуз юч адам КъМР-ни Альпинизмден эмда спорт туризмден федерацияны башламчылыгы бла Чегем районну Хушто-Сырт элинден тебиреп, Чаты жайлыкъланы юсю бла Шау-Хуна ауушдан ётюп, Акъ-Суу элге чыккъандыла. Альпинистле къыш суукъгъа, ала баргъан жерледе кьар кёп жаууп, жолну къыйынлыгына да къарамай, артха сау-саламат къайтхандыла.

Озгъан ыйых кюн а ала Нальчикде маданият эм соллуу паркъда Ёмюрлюк отну къатына келген эдиле. Алай-

да ёрлеучюлеге КъМР-де Альпинизмден федерацияны президенти, спортну сыйлы устасы, Эверестге эки кере

чыккъан Ёлмезланы Абдул-Халим, альпинизмни ветеранлары, къухтарыучула да жарыкъ тюбегендиле.

Ёрлеуге къатышханланы башчысы федерацияны спорт туризмден эмда альпинизмден дирекциясыны члени Аккайланы Азнауур, төреде болуучусу, президентге ала, алларына салынган жумушну тынгылы тамамлап, артха да хатасыз тюшгенлерин билдиргенди.

- Ата журтну кьоруулаучусуну кюннун бошдан белгилемейдиле. Аны керти да чынтты эр кишиле кьоруулайдыла. Сиз а жылны къыш

Аккайланы Азнауурга Ёлмезланы Абдул-Халим грамотаны бередиле.

кезиюне, кётюрюлюю бла байламлы къыйын болумлагъа да къарамай, борчугъузну толтургъансыз. Аны ючюн сау болугъуз деп, ыспас этеме,-дегенди Ёлмезланы Абдул-Халим.

Андан сора алайгъа келгенле бир минутну шож сюелгендиле. Ёрлеучюлени альпинизмден спортну ветераны Юрий Шортов, телерадиожурналист, альпинизмден федерацияны дирекциясыны келечиси Ботталаны Мухтар да алгъышлагъандыла. Ала да, байрамлагъа атап, Минги таугъа, республиканы кьуршалагъан башха бийиклеге да къыш, жаз демей кётюрюлгенлерин, бусагъатда Минги таугъа кёп жаш адам чыккъанын да чертгендиле.

Жаш адамла, Ата журтну кьоруулай, жан берген аскерчилени эсгере, аланы хурметине къая башына ёрлегенлери, Ёмюрлюк отну къатына келгенлери да журеклерин кьозгъагъанларын билдиргендиле, спорт бла байламлы ёмюрлери узакъ болурун сюегенин да айтханды.

Андан сора спортчулагъа альпинизмден федерацияны сыйлы грамоталары берилгендиле. Аланы араларында Аккайланы Азнауур бла Аслан, Киштикланы Мазан, Нальчик шахар округдан Мартин Хаконов, дагъыда башхала бар эдиле. Тюбешиюну ахырында бары да бирге суратха тюшгендиле.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратланы автор алгъанды.

Юйретиле

Къоркъуусузлукъну дерслери

Алгъаракълада Къабарты-Малкъарда къоркъуусузлукъну айыны чеклеринде КъМКЪУ-ну колледжлерини окъуучуларына от тюшген заманда эмда башха къыйын болумлада адамла кеслерин къалай журютюрге керек болгъанларыны юсюнден дерсле къуралгъандыла. Бу ишге ОБЖ-дан устазла, МЧС-ни бла ГПС -ни келечилери эм студентле къатышхандыла. Анга кьараргъа университетни ректору Юрий Альтудов да келгенди.

- Къоркъуусузлукъ жаны бла дерслени магъанасы уллуду. Былтыр МЧС-ни ишчилерини хайырындан республикада эки жүздөн артыкъ адамны жашауун сакъларгъа онг табылгъанды. Студентлеге сборланы бардырыгъа заман табып келгенлери ючюн, службаланы барына да ырызлыгъымы билдирирге сюеме, - дегенди Альтудов.

МЧС-ни ишчилери окъуучулагъа жангы энчи техникалары къалай ишлегенлерин кёргозгендиле, инструктаж бардыргъандыла. Жаш адамланы сейирин 50 метр бийикликде отну ёчюлтген, адамланы да ёрттендире кьухтаргъан машина кьозгъагъанды. Пожарныйле техниканы да къалай жарашдырыгъа кереклисин ангълатахандыла. Жаш тёлю тюрлю-тюрлю инструментлени, кийимлени хайырланаргъа да юйренгенди. Сотрудникле уа, от тошмезча тийишли жорукъланы бузаргъа жарамагъанын белгилеп, от тюшген эсе уа, заманын кёп кьоратмай, пожарный службаны чакъырыгъа тийишлисин чертип айтхандыла.

Сборла МЧС-ни управлениясында, 2013-чю номерли аскер частьда эм ДОСААФ-да беш кюнню ичинде бардырылкъдыла. Ол заманнга къоркъуусузлукъ жаны бла лекцияла окъуллукъдула, сынау ишле да боллукъдула.

Учредитель: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствоосу

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Нажабат
(баш редакторну орунбасары)
ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редакторну орунбасары)
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретарь)
ТИКАЛАНЫ Фатима (жамауат-политика бёлюмнун тамагасы)

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приёмный - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркиндиклерин кьоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июньда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эмда асламлы коммуникацияла жаны бла кьырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басмаланганды. Нальчик шахар, Ленин аты проспекти, 33

Номерге графикте кёре 19.00 сагъатда кьол салынады. 20.00 сагъатда кьол салынганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫЪАРГЪАНЛА:

Кульчалану Зульфия - дежурный редактор;
Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретары орунбасары;
Геляланы Валентина - (1,2,3, 4, 7, 8-чи бетле), Бийчеккуланы Жаннета - (5, 6, 9, 10, 11, 12-чи бетле) - корректорла.
Тиражы 2050 экз. Заказ №261
Багъасы 15 сомду

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин аты проспекти, 5
электронный почтасы:
elbor_50@mail.ru